

ESPEN DAHL OG TOVE MIDTSUNDSTAD
**KOMMER AVTALEFESTET PENSJON I STEDET FOR
UFØREPENSJON OG LEDIGHETSTRYGDE?**

FAFO-NOTAT 1994:1

© Forskningsstiftelsen FAFO 1994
ISSN 0804-5135

INNHold

INNHold	3
1 INTRODUKSJON	4
AFP-MATERIALET	4
2 NOEN TEORETISKE RESONNEMENTER	5
3 DATA-ANALYSE	7
AFP OG UFØREPENSJON	7
AFP OG LEDIGHETSTRYGd	9
4 DISKUSJON OG OPPSUMMERING	11
OPPSUMMERING	11
AFP OG UFØREPENSJON	11
AFP OG LEDIGHETSTRYGd	11
DISKUSJON	11
5 KONKLUSJON	14
LITTERATURREFERANSER	14

1 INTRODUKSJON

Finansdepartementet har gitt FAFO i oppdrag å vurdere om en spørreundersøkelse utført av Statistisk sentralbyrå blant brukere av avtalefestet pensjon (AFP), kan brukes til å besvare i hvilken grad AFP brukes istedenfor uførepensjon og ledighetstrygd med tillegg av gavepensjon. Dette notatet gir FAFOs svar på denne problemstillingen.

Notatet er bygd opp som følger: Først gir vi en kortfattet redegjørelse for hvordan vi har brukt AFP-materialet. I del 2 tar vi utgangspunkt i »*avlastningshypotesen*»; altså at AFP kommer istedenfor uførepensjon eller arbeidsledighetstrygd, og utleder en serie påstander om hva slags empiriske konsekvenser som følger av denne hypotesen. I del 3, analysedelen, prøves disse påstandene mot AFP-materialet. I del 4 oppsummerer vi funnene og diskuterer dem i lys av svakheter ved metode og data. Her drøftes også hvilken relevans funnene har for spørsmålet om hva AFP-pensjonistene ville gjort dersom AFP ikke hadde eksistert. I femte og siste del gir vi en kort konklusjon.

AFP-MATERIALET

AFP-materialet omfatter et utvalg på 1166 AFP-pensjonister. En styrke ved materialet er at respondentene er stilt spørsmål om bakgrunnen for å velge AFP, både om motiver og relevante hendelser. En svakhet er at dette materialet alene ikke forteller noen ting om hvorvidt AFP-pensjonistene skiller seg fra yrkesaktive i samme aldergruppe eller andre førtidspensjonister. På utvalgte punkter ville en sammenlikning med data fra Levekårsundersøkelsen 1991 (LKU91) være av interesse. En forutsetning ville være at det var stilt likelydende spørsmål i de to undersøkelsene. Med noen unntak, for eksempel yrke og næring, er det dessverre ikke tilfelle. Dette betyr blant annet at vi ikke kan sammenlikne sykefraværs mønstret blant AFP-pensjonistene med sykefraværs mønstret blant yrkesaktive i samme aldersgrupper i LKU91. I LKU91 er det stilt spørsmål om sykefravær på minst 14 dager siste år. I AFP-undersøkelsen er det ingen nedre grense for hva som skal oppgis.

Det er dessuten et spørsmål om slike eksterne sammenlikninger er nødvendige i denne sammenheng. FAFOs «EXIT»-undersøkelse (Visher og Midtsundstad 1993) er designet med tanke på å studere hvorvidt forskjeller i nevnte kjennetegn kan forklare valg mellom tidligpensjon og fortsatt yrkesaktivitet. Også fordi den tiden vi har hatt til rådighet har vært knapp, vil vi kun basere oss på hva AFP pensjonistene selv sier om bakgrunnen for å gå over på AFP.

2 NOEN TEORETISKE RESONNEMENTER

Det er to viktige hypoteser om forholdet mellom AFP og uførepensjon og arbeidsledighet La oss kalle dem:

1. suppleringshypotesen og
2. avlastningshypotesen

Suppleringshypotesen hevder kort og godt at AFP kommer i tillegg til uførepensjon eller arbeidsledighet. En del eldre arbeidstakere som tidligere ikke ville forlatt arbeidslivet før tida vil nå velge AFP. Resultatet blir at stadig flere eldre går ut av arbeidslivet. Dette medfører økte offentlige kostnader. Avlastningshypotesen påstår at AFP velges av eldre arbeidstakere som ellers ville ha søkt og fått uførepensjon eller gått over på arbeidsledighetstrygd. Antallet eldre som forlater arbeidslivet vil *ikke* øke som følge av AFP alene.

I vårt mandat spørres det i hvilken grad AFP kommer istedenfor uførepensjon eller ledighetstrygd, altså en variant av avlastningshypotesen. Vår tolkning av dette er følgende: *Hvis AFP ikke hadde eksistert, hvor mange av AFP-pensjonistene ville vært uførepensjonert eller ledighetstrygdet?*

Dette interessante spørsmålet har karakter av en kontrafaktisk hypotese, hvis generelle form er: hva ville skjedd hvis ikke ... ? I streng og tradisjonell vitenskapelig forstand er kontrafaktiske hypoteser ikke empirisk testbare. Hovedgrunnen til at AFP-materialet ikke kan si noe sikkert om den kontrafaktiske hypotesen, er at den blotte eksistensen av AFP må antas å påvirke bedrifters og arbeidstakeres atferd i spørsmål om førtidspensjonering, noe man i andre sammenhenger har meget sterke og velbegrunnede mistanker om. For eksempel: Med AFP øyner nå bedriftsledere muligheten til å kvitte seg med eldre arbeidstakere på en smidig måte, uten sterk motstand fra fagbevegelsen. Fordi eksistensen av AFP har konsekvenser for sentrale aktørers tanke- og handlemåter i tilknytning til tidligpensjonering, er det utillatelig å tenke bort AFP. De motiver, hendelser, vurderinger av alternativer og faktiske atferd som AFP-pensjonistene rapporterer vil være farget av det faktum at AFP eksisterer og er et høyst reelt alternativ. Derfor er det, på basis av AFP-materialet, forbundet med betydelig usikkerhet å trekke slutninger om hva AFP-pensjonistene ville gjort dersom AFP ikke hadde eksistert.

Det AFP-materialet gir informasjon om er: 1) hvor mange AFP-pensjonister som var aktuelle for uførepensjon eller arbeidsledighetstrygd ved pensjoneringstidspunktet i «dagens» situasjon, og ikke 2) hvor mange som hadde valgt uførepensjon/arbeidsledighetstrygd dersom AFP ikke hadde eksistert. Å slutte fra fra 1) til 2) uten nærmere kvalifisering er risikofyllt. En slik kvalifisering må, på grunnlag av den empiriske kunnskap AFP-undersøkelsen bringer, innbefatte en diskusjon av i hvilken retning AFP har påvirket de svar som AFP-pensjonistene har gitt. En slik drøfting gis nedenfor i diskusjonsavsnittet.

Først skal vi gjøre rede for hvordan vi har analysert AFP-materialet. Hypotesene om AFP og uførepensjon bygger på den forutsetning at uførepensjonister og søkere av uførepensjon faktisk har et helseproblem, og at dette vil komme til uttrykk ved deres vurdering av valgmulighetene da de faktisk valgte AFP. Vi antar altså at uførepensjonering ikke er identisk med arbeidsledighet, men faktisk har en helsekomponent. Med dette som premiss, er mange hypoteser tenkelige. Vi skal formulere fem som lar seg prøve på AFP materialet. De er formulert negativt, slik at dersom de får empirisk støtte, så innebærer det en foreløpig svekking av avlastningshypotesen. Hypotesene om AFP og arbeidsle-

ledighetstrygd har samme form. Når det gjelder forholdet mellom AFP og uførepensjon, vil vi forvente at:

1. Få AFP-pensjonister vil oppgi helseproblemer som grunn for at de er førtidspensjonert
2. Få AFP-pensjonister vil ha drøftet uførepensjon med arbeidsgiver eller bedriftslege
3. Få AFP-pensjonister vil ha søkt om uførepensjon, eller fått den innvilget
4. Få AFP-pensjonister mener de ville ha fylt kravene til uførepensjon
5. Få AFP-pensjonister vil oppgi at de ville ha gått over på uførepensjon dersom de ikke hadde valgt AFP, *og mange vil oppgi at de ville fortsette i arbeid*

Hovedproblemstillingen vedrørende AFP og ledighetstrygd er i hvilket omfang AFP benyttes istedenfor ledighetstrygd med gavepensjon. Vi har imidlertid valgt å ta utgangspunkt i andelen som er aktuell for ledighetstrygd generelt for deretter å undersøke hvor mange av disse som har tilbud om gavepensjon i tillegg. I vår diskusjon av ledighetstrygd vil vi forutsette at ledighet bare er aktuelt som følge av bemanningsreduksjoner, nedlegging av bedrifter, innskrenkninger og liknende. I hvilken grad ledighetstrygd benyttes som rent førtidspensjonstilbud har vi ikke mulighet til å kontrollere her, selv om en kan hevde at sannsynligheten for at ledighetstrygd brukes som førtidspensjonstilbud øker når bedriften gir gavepensjon i tillegg. Gavepensjon kan imidlertid også være et virkemiddel for å redusere bemanningen på en mer smidig måte i en situasjon med reelle problemer, i det de arbeidstakerne som velger å gå tilbys relativt høye tilleggssytelser. Tilbud om gavepensjon vil også kunne lette en reduksjon blant eldre arbeidstakere framfor yngre, hvis dette er ønskelig. Vårt utgangspunkt er imidlertid at ledighetstrygd kun er aktuelt i en reell nedbemanningssituasjon. Vi vil derfor anta at:

6. Få AFP-pensjonister begrunner sin avgang med at de hadde mistet jobben likevel
7. Få AFP-pensjonister kommer fra bedrifter som har redusert sin arbeidsstokk de siste årene
8. Få AFP-pensjonister kommer fra en bedrift som har lagt ned sin virksomhet
9. Få AFP-pensjonister var permittert på pensjoneringstidspunktet
10. Få AFP-pensjonister oppga at de ville ha vært på ledighetstrygd dersom de ikke hadde valgt AFP, og mange ville fortsatt vært yrkesaktive

Hovedformålet vårt var imidlertid å se på bruk av ledighetstrygd med gavepensjon. Vi vil derfor i tillegg anta at:

11. Få av dem som var «aktuelle for ledighetstrygd» hadde rett til gavepensjon i tillegg til ledighetstrygd

I spørreskjemaet er det i oppstillingen av ulike grunner til å gå av med AFP, også oppgitt press fra arbeidsgiver om å gå av tidlig og et utsagn om at yngre trenger jobben bedre. Dette er begrunnelser som også kunne indikere hvorvidt bedriften hadde problemer og var tvunget til å si opp ansatte. Disse begrunnelsene trenger imidlertid ikke bety at bedriften var i en vanskelig situasjon. Det kan tenkes at arbeidsgiver presser eldre arbeidstakere til å gå av tidlig fordi det vil øke produktiviteten eller redusere lønnskostnadene. Arbeidstakere som sier at yngre trenger jobben bedre kan både ha tenkt på yngre i egen bedrift og på yngre generelt, gitt den vanskelige arbeidsmarkedssituasjonen. Bare det første vil imidlertid indikere at bedriften har problemer og må redusere bemanningen. Press fra kolleger kan også tolkes som at arbeiderkollektivet, eventuelt fagforeningen, mener at de eldre bør gi plass for de yngre. Et slikt press trenger imidlertid heller ikke å være betinget av bedriftens situasjon, men av den allmenne arbeidsmarkedssituasjonen. Fordi det knytter seg såpass mye usikkerhet til disse alternative begrunnelsene har vi valgt å se bort fra dem i drøftingen.

3 DATA-ANALYSE

AFP OG UFØREPENSJON

Påstand 1: Få AFP-pensjonister vil oppgi helseproblemer som grunn for å ha gått av med førtidspensjon

Tabell 1. Andel av AFP-pensjonistene som oppgir at egen helse var hovedgrunnen til at de sluttet. Tre grunner er mulig

Egen helse oppgitt som:	Prosent	N
Første grunn:	14.8	1160
Annen grunn:	11.1	422
Tredje grunn:	10.7	56

Tabell 1 viser at av de som oppga en grunn til å slutte var det snaut 15 prosent som sa at deres egen helse var hovedgrunnen til at de valgte å gå av med AFP. Av alle dem som hadde to begrunnelser var det drøyt 10 prosent som la vekt på egen helse, og blant de som oppgav tre grunner var det om lag den samme prosentandelen. Dette innebærer at 19.3 prosent av alle respondentene oppgir egen helse, enten som første, annen eller tredje grunn til at de har valgt å førtidspensjonere seg med AFP. Påstanden om at få AFP-pensjonister oppgir helseproblemer som grunn for å ha gått av er støttet.

Påstand 2: Få AFP-pensjonister vil ha drøftet uførepensjon med arbeidsgiver eller bedriftslege.

Tabell 2. Andel av AFP-pensjonistene som oppgir at de har drøftet uførepensjon med arbeidsgiver eller bedriftslege.

Drøftet uførepensjon med:	Prosent	N
Arbeidsgiver	6.3	1160
Bedriftslege	5.9	1160

Tabell 2 viser at 6 prosent drøftet spørsmålet om uførepensjonering med arbeidsgiver og omtrent samme prosentandelen har drøftet spørsmålet med bedriftslege. En kryss-tabulering av de to spørsmålene viser at 9 prosent (ikke 12 prosent) har hatt kontakt med lege og/eller arbeidsgiver for å drøfte spørsmålet om uførepensjon. Påstanden om at få AFP-pensjonister har drøftet uførepensjon med bedriftslege/arbeidsgiver er støttet.

Påstand 3: Få AFP-pensjonister har søkt om uførepensjon, eller fått den innvilget.

Tabell 3 Andel av AFP-pensjonistene som oppgir at de har søkt om uførepensjon

Prosent	Prosent	N
Søkt om uførepensjon	1,5	1166

Vi ser av tabell 3 at 1,5 prosent av alle AFP-pensjonistene, det vil si 17 personer, rapporterer at de har søkt om uførepensjon. Av disse 17 oppgir 8 at uføresøknaden er avslått, 3 at den fremdeles er under behandling på intervjudtidspunktet, og 6 personer at den ble innvilget, men at de likevel har valgt AFP. Dette betyr at kun 6 av 1166 AFP-pensjonister (0.5 prosent) reelt har stått overfor et konkret valg mellom uførepensjon og avtalefestet pensjon. Dette innebærer en støtte til påstanden om at få AFP-pensjonister vil ha søkt om eller fått innvilget uførepensjon.

Påstand 4. Få AFP-pensjonister mener de ville fylt vilkårene for å få uførepensjon.

Tabell 4. Andel AFP-pensjonister som oppgir at de ville fylt kravene til å få uførepensjon.

Prosent	Prosent	N
Fylt kravene til uførepensjon	13.4	1120

Bare 13 prosent av AFP-pensjonistene oppgir at de tror at de ville fylt vilkårene for å få uførepensjon. Påstanden om at få AFP-pensjonister vil ha fylt kravene til å få innvilget uførepensjon er støttet.

Påstand 5: Få AFP-pensjonister vil oppgi å ha gått over på uførepensjon, dersom de ikke hadde gått over på AFP, og mange vil oppgi å ha fortsatt i arbeid.

Tabell 5. Andel av AFP-pensjonistene som oppgir at de ville ha fortsatt i arbeid, eller gått over på uførepensjon, prosent

Fortsatt i arbeid	74.0
Gått over på uførepensjon	9.2
N	1161

Etter eget utsagn regner tre av fire AFP-pensjonister med at de ville fortsatt i arbeid dersom de ikke hadde gått over på AFP. I underkant av 10 prosent rapporterer at de ville ha blitt uførepensjonister dersom de ikke hadde valgt AFP. Dette betyr at påstand 5 er støttet.

AFP OG LEDIGHETSTRYGDE

Påstand 6: Få AFP-pensjonister begrunner sin avgang med at de hadde mistet jobben likevel.

Tabell 6. Andel AFP-pensjonister som begrunner sin avgang med at de ville mistet jobben likevel. Tre grunner er mulig.

Ville mistet jobben likevel oppgitt som:	Prosent	N
Hovedgrunn	2.8	1158
Andre grunn	0.7	419
Tredje grunn	0.0	53

Bare 2.8 prosent av alle AFP-pensjonistene (32 personer) sa at hovedgrunnen for at de gikk av var at de ville ha mistet jobben likevel, og bare 8 personer oppgav det som en av to begrunnelser, mens ingen som en av tre grunner. Samlet sett var det bare 3.4 prosent (40 personer) som begrunnet sin avgang med at de ville ha mistet jobben likevel. Påstand 6 om at få AFP-pensjonister vil begrunne sin avgang med at de ville mistet jobben likevel får dermed relativ sterk støtte.

Påstand 7: Få AFP-pensjonister kommer fra bedrifter som har redusert sin arbeidsstokk de siste årene

Tabell 7. Andel av AFP-pensjonistene som kom fra en bedrift hvor det arbeider færre nå enn da vedkommende sluttet. Prosent

Arbeider færre der	27.0
Arbeider ikke færre der	68.1
Vet ikke	4.9
N	1089

27 prosent av AFP pensjonistene (294 personer) oppgir at det arbeider færre på bedriften nå enn da de sluttet. Påstand 7 får dermed betinget støtte.

Påstand 8: Få AFP-pensjonister vil komme fra en bedrift som har lagt ned sin virksomhet

Tabell 8. Andel av AFP pensjonistene som sier at bedriften de arbeidet i ved avgang ikke eksisterer i dag. Prosent

Eksisterer fortsatt	93.9
Eksisterer ikke	6.1
N	1161

Av alle AFP pensjonistene var det bare 6.1 prosent (71 personer) som oppga at bedriften de arbeidet ved ikke lenger eksisterte. Påstanden om at få AFP-pensjonister vil komme fra en bedrift som har lagt ned sin virksomhet støttes.

**Påstand 9: Få AFP-pensjonister vil ha vært permittert på pensjonerings-
tidspunktet**

Tabell 9. Andel av AFP pensjonistene som var permittert på pensjeringstidspunktet. Prosent

Permittert	1.4
Ikke permittert	98.6
N	1159

Bare 1.4 prosent (15 personer) var permitter på pensjeringstidspunktet. Det vil si at selv om en tredjedel av arbeidstakerne arbeidet i bedrifter som enten hadde måttet legge ned eller redusert bemanningen var det relativt få bedrifter som var en så presset situasjon at de måtte permittere ansatte. Påstand 9 er støttet.

**Påstand 10: Få AFP-pensjonister vil oppgi at de ville ha vært på ledighets-
trygd dersom de ikke hadde valgt AFP**

Tabell 10. Andel AFP-pensjonister som oppgir at de ville ha vært ledig hvis de ikke hadde kunnet gå av med AFP. Prosent

Ville vært ledig	4.4
Ville fortsatt i arbeid	74.0
Annet/vet ikke	21.6
N	1156

Det er få, 4.4 prosent eller 51 personer, som tror de ville vært arbeidsledige hvis de ikke hadde hatt tilgang på AFP. Påstand 10 har dermed fått støtte. Det er imidlertid noen flere som tror de ville vært ledige i en situasjon uten AFP, enn de som begrunner sin avgang med at de hadde mistet jobben likevel. Og ikke alle de som begrunner sin avgang med at de ville vært ledige likevel tror de ville ha vært ledige hvis AFP ikke hadde eksistert. Noe overraskende tror 10 av disse at de fortsatt ville vært yrkesaktive. Dette støtter påstanden om at få AFP-pensjonister vil oppgi at de ville ha vært på ledighets-trygd dersom de ikke hadde valgt AFP.

**Påstand 11: Få av de som var aktuelle for ledighetstrygd hadde rett til
gavepensjon i tillegg**

Tabell 11. Antall AFP-pensjonister som var aktuelle for arbeidsledighetstrygd som samtidig hadde rett til ledighetstrygd med gavepensjon. Absolutte tall.

Aktuelle samlet, m/ gavepensjon	4
Aktuelle utfra objektive mål, m/gavepensjon	3
Aktuelle utfra subjektive mål, m/gavepensjon	2
Alle med rett til gavepensjon	10

Vi ser at bare fire personer som vi karakteriserte som aktuelle for ledighetstrygd hadde rett til gavepensjon. Påstanden om at få av de AFP-pensjonistene de som var aktuelle for ledighetstrygd hadde rett til gavepensjon i tillegg støttes.

4 DISKUSJON OG OPPSUMMERING

OPPSUMMERING

AFP OG UFØREPENSJON

Kun 15 prosent av AFP-pensjonistene oppgir egen helse som viktigste grunn for å ha gått av. 9 prosent har diskutert uførepensjon med arbeidsgiver og/eller bedriftslege. 1,5 prosent hadde søkt om uførepensjon, og kun 6 personer (0,5 prosent) hadde fått innvilget uførepensjon. 13 prosent regner med at de ville ha fylt kravene til uførepensjon, og nesten 10 prosent tror de ville ha blitt uførepensjonister dersom de ikke var blitt AFP-pensjonister. Til sammenlikning oppgir 74 prosent at de ville ha fortsatt i arbeid dersom de ikke var blitt AFP-pensjonister.

AFP OG LEDIGHETSTRYGD

27 prosent av AFP-pensjonistene oppga at bedriften hadde redusert bemanningen det siste året og 6 prosent oppga at bedriften var nedlagt. Totalt har dermed over en tredjedel av AFP-pensjonistene arbeidet i bedrifter som har redusert bemanningen. Bare 1,4 prosent var imidlertid permittert på pensjoneringstidspunktet, og bare 4,4 prosent mente de ville ha vært på ledighetstrygd hvis AFP ikke hadde vært en mulighet, og bare 2,8 prosent som sier de gikk av på AFP fordi de hadde kommet til å miste jobben likevel. Ser vi på hvilke som hadde rett til ledighetstrygd med gavepensjon gjaldt dette bare 10 personer, og bare 4 av disse var aktuelle for ledighetstrygd.

DISKUSJON

Kan vi stole på det AFP-pensjonistene sier? Det er to grunner til å være skeptiske til svarene. For det første er spørsmålene retrospektive; de refererer til noe som har skjedd for en viss tid tilbake. For det andre er flere av spørsmålene innrettet mot å tappe motiver og hensikter, noe som erfaringsmessig kan gi lavere validitet enn andre typer spørsmål. Ett spørsmål er dessuten av hypotetisk karakter. Kombinasjonen retrospektivitet og spørsmål som måler motiver forsterker validitetsproblemen.

Gir svarene grunn til å tro at de måler det samme teoretiske begrepet, som er noe i retning av aktuell for uførepensjon eller aktuell for ledighetstrygd?

Vi skal vurdere den såkalte kriterievaliditeten på to måter; ved å sammenholde objektive og subjektive svar, og ved å studere korrelasjonen mellom de variablene som er ment å måle det teoretiske begrepet, aktuell for uførepensjon og aktuell for ledighetstrygd.

Vi ser av tabell 1 til 5 ovenfor at resultatene enten de er basert på spørsmålene knyttet til motiver (grunn til å gå av, hva ville du gjort hvis ikke?) eller atferd (diskutert med bedriftslege/arbeidsgiver, faktisk søkt om uførepensjon) uten unntak trekker i samme retning når det gjelder uførepensjon. Dette styrker tiltroen til at de måler det samme teoretiske begrepet, aktuell for uførepensjon. Det er overensstemmelse mellom respondentenes subjektive vurderinger og informasjonen om mer konkrete, faktaorienterte hendelser. En korrelasjonsanalyse av de fem variablene viser videre at alle bivariate korrela-

sjoner er klart signifikante og har riktig fortegn. Dette styrker tilliten ytterligere til at svarene er valide, og at det faktisk var få som var aktuelle for uførepensjon.

Ser vi på spørsmålene som på ulike måter måler om AFP pensjonisten var aktuell for ledighetstrygd trekker både spørsmålene som kartlegger subjektive forhold og de som forsøker å måle faktisk atferd i samme retning, selv om det er langt flere som utfra såkalte objektive kriterier kunne vært aktuelle for ledighetstrygd enn de som tror ledighetstrygd ville vært et alternativ. Korrelasjonsanalysen av de fem variablene viser også at alle de bivarierte korrelasjonene er signifikante (utenom spørsmålet knyttet til permittering). Koeffisientene har også samme fortegn selv om ikke alle sammenhengene er like sterke.

Når det gjelder de mer objektive forholdene kan en imidlertid diskutere i hvilken utstrekning de egentlig betyr ledighet for den enkelte. Selv om nesten en av tre av AFP-pensjonistene kommer fra bedrifter som har færre ansatte nå enn tidligere trenger ikke dette å bety at AFP-pensjonistene måtte gå uansett, og i enda mindre grad at ledighet var det eneste alternativet. For det første er ledighet bare en av flere muligheter ved en bemanningsreduksjon. En kunne tenke seg at en søkte og fikk en annen jobb og en kunne tenke seg at en forsøkte å få uførepensjon hvis helsen tilsa det. For det andre kan nedbemanning være framskyndet av AFPs eksistens. Uten AFP ville bedriften ventet med å redusere antall ansatte (f.eks. til de nådde pensjonsalderen).

Nå kan en alltid diskutere hvor mange «mange» er og hvor få «få» er. Tallene viser imidlertid at det oftest er svært små mindretall, som subjektivt og i enda høyere grad objektivt var aktuelle for uførepensjon. Det samme gjelder ledighetstrygd, og i særlig grad ledighetstrygd med gavepensjon. Med hensyn til ledighetstrygd var imidlertid flere objektivt enn subjektivt aktuelle.

Så over det til viktige og vanskelige spørsmålet: *Hvor mange av AFP-pensjonistene ville ha gått over på uførepensjon/arbeidsledighetstrygd hvis AFP ikke hadde eksistert?* For å svare på dette spørsmålet må vi først gi en vurdering av hvordan eksistensen av AFP kan tenkes å påvirke svarene på de spørsmålene vi har studert her. Høyst sannsynlig underestimeres andelen som har hatt samtale med bedriftslege/arbeidsgiver om førtidspensjon. Slike samtaler vil langt på vei være unødvendige når et mindre bryosomt og verdigere alternativ som AFP foreligger. Derimot er det mindre grunn til å anta at andelen som sier de har gått av på grunn av helseproblemer blir særlig underestimert under påvirkning av AFP. Vi regner med at en andel på 15-20 prosent av AFP-pensjonistene, de som oppgir at de gikk av på grunn av helseproblemer, angir det absolutte maksimum for andelen som er aktuell for uførepensjon. På dette spekulative grunnlaget kan vi derfor antyde at andelen AFP-pensjonister som ville ha søkt uførepensjon dersom ikke AFP hadde eksistert, med liten sannsynlighet ville ha overskredet 20 prosent. Sannsynligvis ville prosentandelen ligge nærmere 10 prosent jamfør at 13 prosent tror de ville fylt vilkårene. Tatt i betraktning skjerpingen av vilkårene for å få uførepensjon, ville så andelen med innvilgete uførepensjon trolig ligge lavere enn dette igjen.

Det er i utgangspunktet ingen grunn til å tro at andelen som oppgir at bedriften har redusert bemanningen eller at bedriften er nedlagt er blitt påvirket av at AFP eksisterer. Det at bedriften AFP pensjonisten arbeidet på har færre tilsatte nå enn tidligere, trenger imidlertid ikke bety at bedriften under enhver omstendighet ville ha redusert bemanningen. AFP i seg sjøl kan ha gjort det mulig å foreta de nødvendige reduksjoner noe tidligere enn en naturlig avgang hadde muliggjort. Det er imidlertid ingen grunn til å tro at andelen som oppgir at de var permitterte ville påvirkes av AFPs eksistens. Vi finner heller ingen grunn til å anta at de subjektive svarene; «de ville ha mistet jobben likevel» og «de ville ha vært ledighetstrygdet» er påvirket av eksistensen av AFP. Summerer vi derfor

opp de som er aktuelle utfra de subjektive og de mer objektive svarene vil maksimalt 33 prosent være aktuelle for ledighetstrygd. Tar vi hensyn til de forbeholdene som er knyttet til «færre ansatte» som kriterium vil maksimumsgrensen kunne reduseres til 11 prosent. Det vil imidlertid ikke være flere enn 2 personer av disse som hadde tilbud om ledighetstrygd med gavepensjon. Når det gjelder ledighetstrygden og tilbud av gavepensjon i tillegg til ledighetstrygd, såkalt framskutt avgang, er det imidlertid ikke urimelig å anta at færre bedrifter vil finne det nødvendig å tilby gavepensjon i tillegg til ledighetstrygd for personer over 65 år (nå 64 år) når AFP foreligger. Uten AFP kan det derfor tenkes at flere hadde fått tilbud om framskutt avgang.

5 KONKLUSJON

Analysen av AFP-materialet gir klare holdepunkter for å hevde at en liten andel av AFP-pensjonistene var aktuelle for uførepensjon eller arbeidsledighetstrygd på det tidspunkt de valgte AFP. AFP-pensjonistenes svar vil imidlertid være påvirket av det faktum at AFP faktisk eksisterte da de gikk av. Dette betyr at vi på grunnlag av AFP-materialet alene ikke kan si noe sikkert om hvor mange AFP-pensjonister som ville blitt uførepensjonert eller arbeidsledige hvis AFP *ikke* hadde eksistert. Dersom vi spekulerer litt omkring hva AFP-pensjonistene ville gjort dersom AFP ikke fantes, er konklusjonen at maksimum 20 prosent, sannsynligvis færre, ville blitt uførepensjonister, og maksimum 11 prosent ville ha gått på dagpenger.

Dette innebærer at det vi har kalt suppleringshypotesen (AFP kommer i tillegg til uførepensjon/arbeidsledighetstrygd) støttes, mens avlastningshypotesen (AFP kommer istedenfor uførepensjon/arbeidsledighetstrygd) svekkes.

LITTERATURREFERANSER

Visher, M og T. Midtsundstad (1993) *Utgang fra arbeidslivet. En studie av eldre arbeidstakere, førtidspensjonering og AFP*. FAFO-rapport 154, Oslo: FAFO.